

תענית – שיעור 7

ד ע"א ניחוש וסיום סוגית שאלה.

1. בראשית רבה (וילנא) פרשה ס ד"ה ג הנה אנכי

ד' הן שתבעו שלא כהוגן, לג' ניתן כהוגן, לאחד ניתן שלא כהוגן ואלו הן אליעזר עבד אברהם, כלב, שאול, יפתח, ...

2. ויקרא רבה (וילנא) פרשה לז ד"ה ד ארבעה פתחו

ד ארבעה פתחו בנדרים שלשה שאלו שלא כהוגן והשיבם הקב"ה כהוגן ואחד שאל שלא כהוגן והשיבו המקום שלא כהוגן ואלו הן אליעזר עבד אברהם ושאול ויפתח וכלב, ...

3. איסור ניחוש

האיסור מופיע בויקרא יט כו ובדברים יח י

4. רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פרק יא הלכה ד

אין מנחשין כעכו"ם שנאמר לא תנחשו, כיצד הוא הנחש כגון אלו שאומרים הואיל ונפלה פתי מפי או נפל מקלי מידי איני הולך למקום פלוני היום שאם אלך אין חפציי נעשים, הואיל ועבר שועל מימיני איני יוצא מפתח ביתי היום שאם אצא יפגעני אדם רמאי, וכן אלו ששומעים צפצוף העוף ואומרים יהיה כך ולא יהיה כך, טוב לעשות דבר פלוני ורע לעשות דבר פלוני, וכן אלו שאומרים שחוט תרנגול זה שקרא ערבית, שחוט תרנגולת זו שקראה כמו תרנגול, וכן המשיים סימנים לעצמו אם יארע לי כך וכך אעשה דבר פלוני ואם לא יארע לי לא אעשה, כאליעזר עבד אברהם, וכן כל כיוצא בדברים האלו הכל אסור וכל העושה מעשה מפני דבר מדברים אלו לוקה.

+/השגת הראב"ד/ וכן המשיים לעצמו סימנים אם יארע לו כך וכך וכו'. א"א זה שבוש גדול שהרי דבר זה מותר ומותר הוא ואולי הטעהו הלשון שראה כל נחש שאינו כאליעזר ויונתן אינו נחש והוא סבר שלענין איסור נאמר ולא היא אלא ה"ק אינו ראוי לסמוך ואיך חשב על צדיקים כמותם עבירה זו ואי הווי אינהו הווי מפקי פולסי דנורא לאפיה.+

5. תלמוד בבלי מסכת חולין דף צה עמוד ב

והאמר רב: כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש!
ומסביר רש"י:

רש"י שם

כל נחש שאינו - סומך עליו ממש כאליעזר עבד אברהם שאם תשקני אדבר בה ואם לאו לא אדבר בה.
וכיונתן בן שאול - אם יאמרו אלינו עלו ועלינו +שמואל א' י"ד+ .

6. ויקרא רבה פרשה לה

[ד] ד"א אם בחוקותי תלכו, חוקים שחקקתי בהם את השמים ואת הארץ, אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתני (ירמיה לג, כה) . חוקים שחקקתי בהן את השמש ואת הירח, שנ' כה אמר י"י נותן שמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים לאור לילה (שם /ירמיהו/ לא, לד) . חוקים שחקקתי בהן את הים, בשומו לים חקו (משלי ח, כט) . חוקים שחקקתי בהן את החול, אשר שמתני חול גבול לים חק עולם לא יעברנהו (ירמיה ה, כב) . חוקים שחקקתי בהן את התהום, בחוקו חוג על פני תהום (משלי ח, כז) , חוק וחוג לגזירה שוה.

7. תורה תמימה

הרב ברוך הלוי אפשטיין (ה'תר"כ, 1860, בוברויסק - ה'תש"ב, 1942, פינסק) היה רב וחוקר, מחבר ה"תורה תמימה". בנו של הרב יחיאל מיכל הלוי מחבר "ערוך השולחן" ונכדו של הנצי"ב מוואלז'ין. תורה תמימה הוא חיבור המלקט דרשות מהתלמוד והמדרשים ומסדרם על סדר פסוקי התורה.

אבל מה שנראה ברור בכלל ענין זה, כי באמת אינו אסור רק נחוש כזה מבלי להזכיר שם ה' ומבלי בקש סיועו לסבוב מקרה זה, משום ואז יש בזה ענין כשוף, כמו שאמרו בחולין ז' ע"ב: "למה נקרא שם כשפים? שמכחישין פמליא של מעלה, היינו שמסירים כביכול השגחת ה' ומאמתים מעשיהם הם, מה שאין כן אליעזר שאמר: "ה' אלוקי אברהם הקרה נא לפני..." הרי שעשה הכל בדרך אמונה ותפילה ובקש מהקב"ה שיסבב לו סימן זה, למען יהיה בטוח במעשיו. אין בזה אף ריח ניחוש.

ומותר לכל אדם לעשות כן. ומה שאמרו בגמרא "כל נחוש שאינו כאליעזר - אינו ניחוש" - הכוונה אם עשה סימן כזה בדרך נחוש מבלי להזכיר שם ה'. ועם ביאור זה יתיישב הכל. וגם יתיישב על פי דרך זו מה שהקשו התוספות שם (חולין צ"ה) מיונתן בן שאול - היאך ניחש? יען כי גם הוא זכר שם ה' כמבואר בקרא.

8. חידושי הר"ן חולין צה ע"ב

וכך נראה לי בתיורצן של דברים שהנחש שאסרה תורה הוא התולה את דבריו בסימן שאין הסברא נותנת שיהא בהם גורם תועלת לדבר או נזק כגון פתו נפל מידו וצבי הפסיק לו בדרך כדאיתא בפ' ד' מיתות (ס"ה ב') שאלו וכיוצא בהם הם מדרכי האמורי, אבל הלוקח סימנין בדבר שהסברא נודעת שהן מורין תועלת הדבר או נזקו אין זה נחש שכל עסקי העולם כך הם שהרי האומר שאם ירדו גשמים לא אצא לדרך ואם לאו אצא לדרך אין זה נחש אלא מנהגו של עולם, ואליעזר עבד אברהם ויונתן בן שאול וכיוצא מזה תלו מעשיהם שאליעזר יודע היה שלא היו מזווגין אשה ליצחק אבינו אלא הוגנת לו ולפיכך לקח סימן לעצמו שאם תהא כל כך נאה במעשי' ושלמה במדותיה עד שכשיאמר לה הגמיאני מעט מים תשיבנו ברוח נדיבה שתה וגם גמליך אשקה אותה היא שהזמינו מן השמים ליצחק, וכן יונתן בן שאול שבקש להכות במחנה פלשתים הוא ונושא כליו בלבד לקח זה סימן לעצמו שאם יאמרו עלו אלינו יהא נראה שהם יראים ממארב ובכיוצא בזה בטח יונתן בגבורתו שהוא ונושא כליו יפגעו בהם שכן מנהגו של עולם ששנים או שלשה אבירי לב יניסו הרבה מן המפחדים ואם יאמרו דומו עד הגענו אליכם יראה מדבריהם שאינם מתפחדים ובכיוצא בזה לא היה ראוי ליונתן בן שאול שימסור עצמו לסכנה וכל כיוצא בזה מנהגו של עולם הוא, וכי מיינתין לה בגמ' לענין איסור הכי קאמרינן שכל נחש שהוא מן הדברים שאסרה תורה שאין הסברא מכרעת בהן כל שאינו סומך על מעשיו ממש כמו שעשו אלו השנים בדבר מותר אינו נחש ואינו אסור אע"פ שהוא מדרכי הנחשים האסורים,

9. רש"י הירש ויקרא פרשת קדשים פרק יט

כבר עמדנו בישורון, כרך ח עמ' 536, על קירבת "נחש" ל"נחץ"; וכך נראה לנו לבאר את משמעותם: נחץ - לחתור לקראת מטרה, תוך כדי התגברות על המכשולים שבדרך; נחש, על - פי תכונת שורשי צ - ש - לחתור לקראת מטרה, בלא להתחשב בחוליות הביניים העומדות למכשול. ומכאן הנחש - העובר על פני כול, וחומק מפני כול. וזו גם דרכו של המנחש - על - פי הדוגמות הנתונות בהלכה: הוא מתעלם מחוסר חוליית הביניים שבין שני דברים רחוקים; הוא רואה ביניהם קשר סיבתי, שאיננו קיים במציאות. אין להעלות על הדעת, שיש קשר סיבתי בין החולדה והנחש וכו', בין הפת הנופלת והמקל הנופל וכו', בין התחלת תקופת זמן בדבר של הפסד וכו' - לבין הצלחתו וכשלונו של עסק או עתידו הטוב והרע של אדם. אותם מאורעות ותופעות לא ישפיעו על עתידו של אדם; אף הם לא יושפעו מאותו עתיד - המתרגש ובא כבר בהווה. מי שסבור, שהוא יכול ללמוד מהם על העתיד, כבר הפך "נחץ" ל"נחש"; הוא מספק את היצר המבקש לדעת את העתיד; אך הוא מתעלם מחוסר חוליות הביניים, הדרושות למסקנותיו.

לאמיתו של דבר, הרי ניחוש הוא טירוף המעורר גיחוך, והסותר כל מחשבה בריאה. אלא שיש בו גם משום כפירה בסדרו של עולם ובהשגחה האלוהית, החופשית והמוסרית. ויש בו משום השפעה מזיקה על פעילותו החופשית - המוסרית של האדם. כי ה' נתן תורה לעמו וחנון לאדם דעת. על - פי התורה יקבע האדם את המטרות לפעילותו ויידע מה מותר ומה חובה; ותבונתו תלמדנו, מה ניתן לעשות בדרך הטבע....

רש"ר הירש ויקרא פרשת קדשים פרק יט

בדברים יח, י נזכר מעונן ומנחש בהקשר עם מכשף, קוסם קסמים וכו'. הצד השווה שבחטאים אלה, שהם מקלקלים את יחסנו לה'; ואותה בחינה מובלטת שם בכתוב. כאן הסמיך מעונן ומנחש אל "לא תאכלו על - הדם"; המשותף לשלשתם, שהם מסכנים את מעלתו המוסרית של האדם; ובחינה זו באה לידי ביטוי על - ידי צירוף שלושתם למאמר אחד. "לא תאכלו על - הדם" מתייחס לאותה פעילות אנושית, שהיא הקרובה ביותר לבחינה הגופנית; אף אותה יש להרחיק מן הרושם של יסוד החי, הנתון לכבלים גופניים; הווה אומר: יש להרחיק "אכילה" מן "הדם". ואף "לא תנחשו ולא תעוננו" איננו, לאמיתו של דבר אלא מסקנה נוספת של אותה הרחקה. "לא תאכלו על - הדם" מתייחס לחיי ההנאה; ואילו "לא תנחשו ולא תעוננו" מתייחס לחיי המעשה. האוכל על הדם מצטרף בהנאתו לדרגת עולם החי; בשעת הנאתו הוא רואה את עצמו כבהמה; סופו שיהיה "מנחש ומעונן": במעשיו ובמחדלו, בחששותיו ובציפיותיו לעתיד - בכל ישותו יהיה משועבד לסדר עולם, השולט בעוורון פיזי - מיכאני. אך מי שאיננו אוכל על הדם, הוא אדם ועובד ה' גם בשעת הנאתו; פועמת בליבו תודעת האידיאל המוסרי של מהותו; וזו משחררת אותו מאותה תפיסה, המשעבדת את העולם לכוחות אפלים, השולטים בו באורח פיזי - מיכאני; במעשיו ובמחדלו הוא עומד תחת התכתיב הברור של תורת ה' הבהירה; הוא מסור להשגחת ה' - שאיננה שולטת שליטה מיכאנית - פיזית, אלא היא מנהיגה את העולם בחירות מוסרית, בחסד ובמשפט; אין הוא ירא מחולדה ומנחש, ומנפילת הפת והמקל; אין הוא ירא מיום זה ולא מיום מחר; יש בלבו רק יראה אחת - יראת חטא; והוא מכיר רק ביטחון אחד - חובת המצווה; אותה הכרת חובה היא כל חכמתו: "הולך בתם ילך בטח" (משלי י, ט). והוא מבדיל בבהירות בין הסדר הפיזי השולט בעולם הפיזי - לבין הנהגת ה' החופשית, שהוא מסור לה במעשה חירותו המוסרית.

10. מדרש תנחומא (בובר) פרשת בחוקותי סימן ז

איש כי יפליא וגו'. זהו שאמר הכתוב: פרי צדיק עץ חיים [ולוקח נפשות חכם] (משלי יא ל), זה התורה, שמתוך שהוא בן תורה הוא לומד היאך לוקח נפשות, שנאמר לוקח נפשות חכם, וכן אתה מוצא בפתח הגלעדי, מפני שלא היה בן תורה איבד את בתו, אימתי בשעה שנלחם עם בני עמון ונדר, שנאמר וידר יפתח נדר לה', והיה היוצא וגו' (שופטים יא ל לא), באותה שעה כעס עליו הקב"ה, אמר הקב"ה אילו יצא מביתו כלב או חזיר או גמל יקריב לפני, זימן לו הקב"ה בתו, שנאמר והנה בתו יוצאת לקראתו, ויהי כראותו אותה (שופטים יא לד לה), והלא פנחס היה שם, והוא אמר לא אוכל לשוב (שם /שופטים י"א/), אלא פנחס אמר אני כהן גדול בן כהן גדל אשפיל עצמי ואלך אצל עם הארץ, ויפתח אמר אני ראש שבטי ישראל, ראש הקצינים, אשפיל עצמי ואלך אצל הדיוט, מבין שניהם אבדה ההוא עלובה, ושניהם נתחייבו בדמיה, פנחס נסתלק ממנו רוח הקדש, יפתח נתפזרו עצמותיו, שנאמר ויקבר בערי גלעד (שם /שופטים יב ז), אמרה לו בתו אבי שמא כתיב בתורה שיקריבו נפשות בניהם על גבי המזבח, והלא כתיב [אדם כי יקריב מכם קרבן לה'] מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן וגו' (ויקרא א ב), מן הבהמה ולא מן בני אדם, אמר לה בתי נדרתי והיה היוצא וגו' (שופטים יא לא), [אמרה לו] יעקב אבינו שנדר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (בראשית כח כב), ונתן לו הקב"ה שנים עשר שבטים, שמא הקריב אחד מהם, [ולא עוד הלא חנה כשהיא נודרת ואומרת ונתתיו לה' כל ימי חייו (ש"א =שמואל א' = א יא), שמא הקריבה את בנה להקב"ה], כל הדברים האלה אמרה לו, ולא שמע אליה, אמרה לו הניחני ואלך אצל בית דין, שמא אחד מהם ימצא פתח לדברך, שנאמר הרפה ממני שנים חדשים [ואלכה וירדתי על ההרים] (שופטים יא לז), אמר ר' לוי בן ברכיה וכי יש אדם יורד על ההרים, והרי עולים על ההרים, אלא מהו וירדתי על ההרים, אלו סנהדרין, שנאמר שמעו הרים את ריב ה' (מיכה ו ב), [הלכה אצלם ולא מצאו פתח להתיר את נדרו, ועליו אמר

הכתוב גבר רש ועושק דלים מטר סוחף ואין לחם (משלי כח ג) , גבר רש זה יפתח שהיה רש בתורה, גרופות של שקמה היה, עושק דלים שהיה עושק את הדלים, בשעה שהיו אומרים אמר שבולת ויאמר סבולת (שופטים יב ו) , והיה שוחטו, לפיכך מטר סוחף ואין לחם, שהיה לו מי שיתיר את נדרו, אלא ואין לחם, שהעלים הקב"ה מהן את ההלכה שלא ימצאו [פתח] להתיר את נדרו, כיון שלא מצאו [פתח] להתיר את נדרו, עלה ושחטה לפני הקב"ה, ורוח הקודש צווחת נפשות הייתי מבקש שתקריב לפני, אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי (ירמיה יט ה), אשר לא צויתי לאברהם שישחוט את בנו, אלא אמרתי לו אל תשלח ידך אל הנער וגו' (בראשית כב יב), בשביל להודיעך היאך היה אברהם עושה רצוני, שהיו אומות העולם אומרים למה הקב"ה מחבב לאברהם הרבה, לכך אמר לו קח נא את בנך וגו' (שם שם / בראשית כ"ב / ב), הוי אשר לא צויתי לאברהם לשחוט את בנו ודאי, ולא דברתי ליפתח להקריב לי את בתו, ולא עלתה על לבי שיפול מלך מואב ביד מלך ישראל ויקריב לי בנו בכורו, שנאמר ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה (מ"ב = מלכים ב' = ג כז) , מי גרם ליפתח לאבד את בתו, על שלא קרא בתורה, שאילו קרא בתורה לא איבד את בתו, שכתוב איש כי יפליא נדר וגו', ואם נקבה היא (ויקרא כז ד) , הרי פרי צדיק עץ חיים.